

nale paginering, hvilket netop gør det lettere at sammenligne oversættelse og original.

Bratt Østergaard har også skrevet et indledende essay, der fortæller om Hegel, om *Fænomenologiens* hektiske tilblivelse, om forbindelserne til Kant, Fichte og Schelling, foruden især om værkets receptionshistorie fra Marx til Lacan. Der lægges i dette forord vægt på værkets excentriske og vildtvoksende karakter, og man forstår godt, hvorfor en Hegel-oversætter især hæfter sig ved disse træk. Ærgerligt nok bliver dette også en undskyldning for ikke at gennemgå strukturen i *Åndens fænomenologi* mere systematisk. Bratt Østergaard opsummerer fint de første kapitler om bevidstheden, men springer i mine øjne alt for let hen over de senere kapitlers diskussioner af bl.a. moral-filosofi og religion. Ganske sigende forklarer Bratt Østergaard begrebet »fænomenologi« hos Hegel, men ikke det langt vigtigere »ånd«, der først omtales i sin forvandling til Marx' »kapital«. Selvfølgelig kan et forord ikke nå hele værket rundt, slet ikke. Men alligevel.

Dette skal dog ikke skygge for det væsentlige, nemlig at Claus Bratt Østergaard med sin oversættelse af *Åndens fænomenologi* har gjort et af de sværest læselige filosofiske skrifter mere tilgængeligt end nogensinde, og at han dermed har banet vej for en fornyet Hegel-reception herhjemme. Vejen til den absolutte viden er åben for nye rejsende.

Lise Busk-Jensen

Det umage par

Jorunn Hareide (red.): *Magdalene Thoresen og Georg Brandes. En brevveksling 1865-1872*, Oslo 2002 (Emilia forlag).

Takket være Jorunn Hareide, professor i Nordisk litteratur ved Oslo universitet, er korrespondancen mellem Magdalene Thoresen og Georg Brandes omsider udkommet i 2002 støttet af Det norske sprog- og litteraturselskab. Brevene blev uden forklaring udeladt af Morten Borup m.fl.: *Georg og Edv. Brandes. Brevveksling med Nordiske Forfattere og Videnskabsmænd I-VIII*, 1939-42. Det samme gjaldt Amalie Skrams breve, men her var forklaringen, at hun – fire år yngre end Brandes – tilhørte »et yngre Slægtled«. Af brevvekslinger med kvindelige forfattere er i den udgave kun fire svenske medtaget. Et planlagt supplementsbind med bl.a. Thoresen- og Skramkorrespondancen blev ikke til noget, det samme gælder en plan fra 1950'erne om et trykke et udvalg af Thoresenkorrespondancen i *Edda*.

Først med Jorunn Hareides interesse for kvindelige forfattere kom der skred i sagen. Jorunn Hareide var medredaktør af *Norsk kvinnelitteraturhistorie* I-III, 1988-90, og har i artikelsamlingen *Skrivefyrd og pennekrekk. Selvfremstilling og skriveproblematikk hos norske 1800-talls forfatterinder*, 1999, behandlet en række norske forfatterinder, herunder Magdalene Thoresen. Tilsvarende har Janet Garton, der er lektor i Skandinavisk litteratur ved East Anglia

universitetet og har skrevet om norsk kvindelitteratur, udgivet Amalie og Erik Skrams korrespondance, og hun har nu Amalie Skrams brevveksling med Brandes under udgivelse.

Hele den bevarede del af Thoresens og Brandes' breve, 50 fra hende og 22 fra ham, er hermed trykt og vedføjet de nødvendige kommentarer. Jorunn Hareide oplyser i indledningen, at Thoresen destruerede breve fra andre korrespondenter som Ellen Key, steddatteren Susannah Ibsen og veninden Amalie Munch, hvorfor brevvekslingen med Brandes er den eneste, der er nogenlunde fuldstændigt bevaret. Korrespondancen med Johanne Luise Heiberg, der i Just Rahbeks udgave *Breve fra og til Johanne Luise Heiberg I-II*, 1955, omfatter 32 breve fra Thoresen og 19 fra Heiberg er dog også betydelig, især fordi Thoresen ofte skrev friere og personligere til den syv år ældre disciplinerede teaterinstruktør end til den godt 22 år yngre iltre magister.

Bortset fra to breve, en kortfattet billet fra 1872 og Brandes' sidste hjertelige gratulation til Thoresens 80årsdag i 1899, er brevene fra perioden 1865-70 og flertallet fra 1866-68. De mødte hinanden i 1864 og var, som Jorunn Hareide skriver i indledningen, et umage par, men forholdet mellem dem var det omvendte af, hvad det er i dag, hvor han står som det moderne gennembruds hovedperson, mens hun har været glemt af litteraturhistorikerne, indtil kvindeforskningen skabte ny interesse for hendes forfatterskab.

Magdalene Thoresen kom fra små kår i Fredericia. Faderen var fisker og tømmer, og moderen holdt beværtning i storstuen. Hun havde haft en turbulent ungdom, der inkluderede elskere og et

bortadopteret barn, men som hustru til den norske provst Thoresen blev hun en respekteret dame og fik kontakt med det litterære miljø i Bergen. Ibsen, der var leder af teatret, spillede hendes tre første dramaer og giftede sig med hendes steddatter, og hans efterfølger, Bjørnson, udgav hendes første bog, *Digte af en Dame*, 1860.

Da hun mødte Brandes var hun enke med fire børn og havde haft litterær succes med *Fortællinger*, 1863, og romanen *Signes Historie*, 1864; hun skrev nu på flere fortællinger og den næste roman, *Solen i Siljedalen*, 1868. Han var nybagt litteraturmagister og kritiker ved *Fædrelandet*, siden *Illustreret Tidende*; i løbet af de næste år udsendte han sin første bog, *Dualismen i vor nyeste Philosophie*, 1866, et angreb på den førende danske filosof Rasmus Nielsen, mødte Taine under et studieophold i Paris, friede uden held til en brasilianerinde, udgav et bind *Æstetiske Studier*, 1868, og fandt en elskerinde blandt borgerskabets fruer. »Jeg har aldrig truffet et Menneske med hvem der i Tidrummet af en tre Aar er foregaaet [...] en saa voldsom Forandring som med Dig«, skrev Thoresen til ham i et af sine sidste breve (21.1. 1869).

Brevvekslingen kom i stand, fordi der trods forskel i alder, baggrund og køn var noget, de var fælles om. De stod begge i udkanten af den litterære verden, hun en dansk-norsk midaldrende enke, han en uerfaren jødisk student, og de delte ambitionen om at kæmpe sig længere ind mod midten. I nogle år overskyggede det fælles forskellene.

Han gjorde for hendes berømmelse, hvad han kunne ved at skrive hendes livshistorie i *Illustreret Tidende* 22.4.

1866 med de dramatiske og romantiske vendinger, hun selv havde lagt ham i munden, og ved at tilkende hendes bondefortællinger folkelig og national betydning som en æstetisk parallel til demokratiseringen, en idé han havde hentet i Clemens Petersens anmeldelse af *Signes Historie*. Han gav hende også positiv stilistisk kritik og delte sine rejseoplevelser med hende.

Hun interesserede sig for hans ideer og fremtidsplaner og lagde øre til beklagelserne over alle hans »Modstanderes ubeskrivelige Lumpenhed og feige Gemenhed« (30.10. 1866). Da han bad hende om stof til en artikel om Ibsen, kunne hun dels henvise ham til den relevante kilde, en artikel af Botten-Hansen i det norske *Illustreret Nyhedsblad*, dels levere en præcis sammenligning mellem Ibsen som den reflekterede kunstner, »Alt er Kunst, Knald [af] Aandens svøbe, Funker af Begeistringens Ild«, og Bjørnson som den geniale kunstner, »Alt hvad han skaber har et Legeme paa sig, har Kjødets og Blodets hele Habitus« (27.10. 1866), ord som Brandes kaldte »vise og sande« og som stemte »mærkværdigt overeens« med hans egen opfattelse (30.10. 1866). Da Brandes i 1869 skrev to skarpe anmeldelser af *Solen i Siljedalen* i *Dagbladet* og *Illustreret Tidende*, bemærkede hun såret, at han og hans pen havde haft et arbejde for sig, »som I ikke gad spille megen Undersøgelse paa, det kunde fejles over med en løs Haand«, og påpegede, at kritikken bliver alt for negativ, hvis den ikke formår at finde »det Smaa i det store, og det Store i det Smaa« (8.8. 1869), en tanke Brandes nyttiggjorde sig i essayet »»Det uendeligt Smaa« og

»det uendeligt Store« i Poesien«, *Illustreret Tidende* 26.9. 1869.

Udover redegørelsen for de to skribenters baggrund diskuterer Jorunn Hareide i indledningen brevs klingens karakter af roman med plotstruktur og rollefordeling i lyset af moderne teori om selvbiografien og korrespondancen som litterære genrer. Thoresen og Brandes forstod først deres relation som et sjæleligt fællesskab, dernæst som et lærer-elev-forhold og til sidst som et moder-søn-forhold. Hun kaldte ham i begyndelsen »Min kjære unge Ven« og han hende »Min kjære Veninde«. Da forholdet var på sit højdepunkt, blev det til »Kjæreste Barn!« og »Min anden Moder! min kjære og elskede Veninde!«.

Brevskriveriet tog fart i april 1866, da Brandes udbad sig materiale til sin biografi over hende. Hun opfordrer ham til at fortælle hende, hvor langt hendes talent som digter rækker. Han mener på sin side, at hun kan se ham ind i sjælen, og lover at »stille som en Ridder i Marken« (15.5. 1866) for hende. Det får Thoresen til at bekende, at hun trænger til at »elske et Væsen fuldud« for gennem ham at »formæles med Ideen«. Hun vælger Brandes til sin sjæls elskede og beder ham sende alle sine skrifter, glemme »den ydre Forskjellighed« mellem dem og skrive til hende »dybt fra Sjælens Grund« (22.5. 1866). Hun stod klar med al den moderlige varme, han behøvede.

Brandes havde et nært venskab med sin rigtige moder lige til hendes død i 1898. Hun var en uforsonlig modstander af alle konservative institutioner, kongehuset og kirken, en rød republikaner der åbent udtalt sin ringeagt og mistro over for landets offentlige liv, og

en sikker forbundsfælle i sønnens krig mod samtiden. Hendes rationelle begavelse var imidlertid parret med en kølig natur, hun mødte sønnen med sin »overlegne Forstand, rettede og opdrog mig gennem Satire«, skrev han i *Levned*.

Thoresen var en helt anden type og bekendte tidligt, at hendes »Væsens Fylde er Erotik«, og at hendes følelse for Brandes derfor er »Kjærlighed«, men hun beroligede ham med, at det var en »uegennyttig« følelse, der kun ville give sig udtryk i digtning og intet ville kræve af ham (4.6. 1866). De var imidlertid også et umage par i den forstand, at hun var erotisk erfaren, mens han var helt uerfaren. For hende måtte de kærlige ord gerne blive til kød. Hun nævner ofte, at hun foretrækker »Haandgribelighed [...] jeg kan ikke i nogen Maade hjælpe mig med Abstraktionen« (29.1. 1867), og hun bad ham sende et fotografi sammen med hans skrifter. Han sendte to.

I sommeren 1868, som Thoresen tilbragte i Klampenborg, skrev hun 17 breve og billetter til ham for at aftale nye sammenkomster og udtrykke savn og længsel. Forholdet var nu intimt, hun titulerer ham »Du« og omtaler en samtale, hvor hun har fortalt ham personlige ting, som hun ikke har drøftet med nogen andre, »en Samtale af den Art, at den bandt mig for alle Tider til Dig«. Han kan nu selv forlange af hende, hvad han ønsker ([3.6.] 1868). Hans svar er ikke bevaret, og han skriver ikke du til hende i nogen af de bevarede breve. Den norske litteraturhistoriker Francis Bull fastslog som en kendsgerning, at de stod i forhold til hinanden i nogle måneder. Jorunn Hareide tager ikke stilling til, hvor vidt

det kom, men peger på, at Bjørnson var Thoresens store kærlighed. Det var ham, der havde inspireret hendes nye novelle, »Min Bedstemoders Fortælling eller De to Aftener«, 1867, der havde vakt skandale, dels fordi Bjørnson var vred over, at folk læste den som en nøglehistorie med ham i en uflatterende hovedrolle, dels fordi den beskrev en seksuelt aktiv, moden kvinde.

Uanset hvor vidt det kom, fik Brandes skrupler. Ikke moralske i gængs forstand for han havde i det foregående efterår 1867 indledt sit forhold til Caroline David, der var 35 år, gift og moder til seks børn, men på et dybereliggende plan, for hvis hans forhold til Thoresen var ødipalt ville materialiseringen af det, som Jorunn Hareide påpeger, være incest. Den moderbinding, der havde skabt forholdet, endte med at ødelægge det, moderbilledet af Magdalene måtte knuses.

I 1871, da korrespondancen var ophørt og Brandes var bjergtagen i Italien, skrev han til sin moder, at Thoresen i løbet af Klampenborgsommeren havde forsøgt at forføre ham, først ved at bede ham blive om natten, »senere paa en mere Haandgribelig Maade« og at det havde givet ham »Væmmelse« (3.2. 1871). Det var formentlig erindringen om den ubevidste incestuøse overskridelse, der gav ham væmmelse, men han var også fortørnet over, at hun trods sin erklærede åbenhjertighed ikke havde betroet ham, at hun på sin store udlandsrejse i 1855 havde været ledsaget af en elsker, lægen D.C. Danielsens. Det fik Brandes at vide i Paris af sin fransklærerinde, som dengang havde undervist Thoresen. Tanken om, at Thoresen alligevel ikke havde givet ham indsigt i alle sine hemmeligheder,

fik ham til at kalde hende »en Mær« og at skrive, at han »afskyer« hende.

Henning Fenger, der i sin disputats *Georg Brandes' Læreår*, 1955, gjorde flittigt brug af Thoresenkorrespondancen, citerer i den efterfølgende biografi, *Den unge Georg Brandes*, 1957, brevet til moderen fra 1871 som grundlag for sin fejlagtige og groft nedgørende skildring af Thoresens person og hendes forhold til Brandes, som han kalder »sjælelig vold pr. korrespondance« (p. 55). Jørgen Knudsen reproducerer billedet i *Georg Brandes. Frigorelsens vej*, 1985, hvor Thoresen kaldes en hunedderkop, der indfangede og misbrugte den enfoldige mand (p. 84-85).

Den nu publicerede brevveksling viser det modsatte, at Brandes og Thoresen nok var et umage par, men at de i nogle år havde lige stor glæde af bekendtskabet. Brandes bad selv Thoresen om breve og intime følelser; ambivalensen var på hans side. Det problematiske, måske seksuelle, forhold var da heller ikke årsagen til, at brevvekslingen ophørte. Den ophørte, fordi uenigheden mellem dem, æstetisk og filosofisk, blev for stor. Brandes udviklede sig med stormskridt bort fra det romantiske livsyn, som var tidens og Thoresens. Hun var i pagt med Rasmus Nielsens forsøg på at forsonne kristendom og videnskab, med national folkelighed og tysk inderlighed, medens han efter overståede religiøse skrupler blev ateist, dyrkede fransk og engelsk positivisme og stræbte efter at få intellektuel magt og en brillant stil.

I et andet brev til moderen fra Italien sidder han foran Tizians Madonna i Venezias Frarikirke og tænker på, at han »hader Christdommen indtil Marven« af sine ben (9.7. 1871). Madonna-

skikkelsen, der var romantikkens kvindeideal, vækker hans had. I sit sidste rigtige brev til Brandes fra 30.1. 1870 skrev Thoresen: »Det er ikke min Sag Du forsvarer, hver Sejr Du har er et Tab for mig; men jeg ønsker Folk, som Du, i Striden, de absolute Modsætninger have altid det Udbytte af at mødes, at de agte hinanden.« Brandesforskningen har ikke hidtil vist Magdalene Thoresen nogen agtelse. Det har denne brevveksling, der åbner førstehåndsindsigt i den livserfarne forfatterindes og den furiøse kritikerspises sammenstød i brydningstiden før det moderne gennembrud, nu alle muligheder for at ændre.

Ingemai Larsen og Kirsten Thisted

Uforløst kontra-modernitet

Prem Poddar: *Postkolonial kontra-modernitet*, Århus 2004 (Modtryk).

I de godt 30 år der er forløbet fra de postkoloniale studiers fødsel til deres integration i de fleste europæiske universiteters curriculum, har deres flertalsbetegnelse vist sig ganske berettiget. For sjældent har et genstandsfelt udviklet sig så hurtigt og så heterogent: fra et fokus på de tidligere koloniers udvikling i bred politisk og socio-økonomisk forstand til kulturmødestudiernes orientering mod emner som repræsentation og identitet – så vidt spænder genstandsfeltet i dag, og lige så vidt spænder de involverede forskeres selvforståelse: fra idealet om en traditionel objektiv og tilbagetrukket posi-